

Thaisz Miklós:

A legitimáció nélküli „negyedik hatalmi ág”

A média szerepe a modern társadalmakban

Modern kultúránkban a média, a tömegtájékoztatás szerepe nagymértékben megnőtt. A nyomtatott sajtó évszázadai után az 1920-as években új korszak kezdődött a sajtónyilvánosság történetében. A technikai fejlődés lehetővé tette az elektronikus sajtó létrejöttét: a rádió és a televízió a tömegkommunikáció egyéb lehetőségeihez viszonyítva összehasonlíthatatlanul nagyobb hatást gyakorol a közönségre. A sugárzott híryanag befogadása sokkal kevesebb időt és fáradságot igényel, mint az írott sajtó olvasása. Igaz viszont, hogy nincs akkora lehetőség a tartalom érdeklődés szerinti válogatására. A huszadik század első felétől tehát sokszorosára nőtt a média, elsősorban a televíziók tömegbefolyásolási lehetősége.

A média totális rendszerekben magától értetődően – bár korántsem önszántából - szegődött a hatalom szolgálatába, hogy annak véleményét közvetítve megnyerje a tömegeket, ezzel biztosítva a rendszer működését. A média szerepe demokráciákban ha lehet, még nagyobb. A demokrácia működése éppen azon áll, vagy bukik, hogy a polgárok alaposan, és széles körűen tájékozottak-e az őket érintő (köz)ügyekben. A médiumok azok a csatornák, amelyeken keresztül a pártok programjai, a politikusok, közéleti szereplők személyisége, gondolatai ismertté válnak a tömegek előtt. A médiumok megválogathatják, hogy kiket juttatnak a kamera elé, a nézőket azonban nem tudják megválogatni, így nincs hagyományos értelemben vett célközönség - a politikus mindenkire szól. Ez óriási felelősséget ró a médiára, mivel annak feladata megteremtani a kapcsolatot, és fenntartani az információ-áramlást a közfeladatokat ellátó intézmények, a polgárok, és a társadalom valamennyi szegmense között. Emellett a társadalom számára szinte egyetlen tájékozódási lehetőségként komoly véleményformáló ereje van, amit figyelembe is kell vennie, valahányszor saját véleményét közli.

Negyedik hatalmi ág?

A hírmédia a politikai információk legfőbb forrása, hatása mára sokkal jelentősebb lett, mint korábban bármikor. Nincs konkrét hatalom a kezében, hiszen nem a média választja meg Orbán Viktort, vagy Medgyessy Pétert, de komoly befolyása van abban, hogy mi legyen napirenden, milyen témák legyenek fontosak a politikában: hatalmában áll tematizálni a közbeszédet. Ennek az a következménye, hogy a különböző pártoknak, politikusoknak kell reagálniuk a média felvetéseire, és nem fordítva. Ily módon a média – sokak szerint mint „negyedik hatalmi ág” – csökkenti a politika hatalmát. A politikai elit egyre jobban alkalmazkodik hozzá, ha nyilvánosságához akar jutni. A média nemcsak bírálja és kommentálja a meghozott politikai döntéseket, hanem riportjaival, tudósításaival, elemzéseivel elő is készít néhányat: meghatározza, hogy mi alapján ítélje a közvélemény elfogadhatónak, konszenzus-késznek őket. Így a hatalom egy jelentős része a kormányról és parlamentről arra a médiára szállt, amelynek ugyanakkor semmiféle legitimációja nincs az „együtt kormányzásra” (Hacsak „a láthatatlan kéz elméletét” el nem fogadjuk legitimációnak).

A média hatása a pártok struktúrájára

Sokat változott az egyes pártokon belüli véleményformálás folyamata, amikor a pártok vezetői – felmérve rendkívüli fontosságát – elkezdtek „használni” a médiát. A pártok saját véleményük kialakításakor immár nem az egyszerű küldöttek álláspontját veszik figyelembe elsősorban, hanem a párt „csúcsvezetése” közösen dönt kommunikációs tanácsadóival, figyelembe véve a média várható reakcióját. Így a politikai intézmények körén kívül álló média a rendszer részévé vált: politikai erő lett, amely már nemcsak reagál, hanem önállóan cselekszik is.

Az újságírók nemcsak ellenőrzik a politikusokat, hanem már-már versenyeznek is velük a politikai hataloméért. A média szereplőinek „előnye”, hogy az ő kezükben van a „nyilvánosság kulcsa”, amelynek használata a politikai siker előfeltétele. A média hatalma különösen akkor válik problematikusává, ha az újságírók véleménye jelentősen eltér a társadalom nagyobbik részének véleményétől.

A politika, mint látványosság

Napjainkban a politika egyre inkább alárendelődik a médiának, a vizuális információközlés térnyerése miatt a politika mind jobban látványossággá válik. A politikai tervezés kommunikációs tervezéssé degradálódik, a közéleti szereplők legfontosabb tulajdonságává a színészi képesség válik. A politikai cselekvés meghatározó indítéka immár nem a javaslatok minősége, hanem „hírszámba menő” események létrehozása.

A választási kampányban ma már fontosabb a személyiség, mint az érvek, különösen akkor, ha a gondolatok túlságosan összetettek, és ezért nem könnyű róluk tudósítani. A polgárok érdeklődése a helyi ügyek iránt csökken, figyelme az országos események, országos – általában fővárosi központú – kereskedelmi televíziók felé fordul. Egyre ritkább a személyes találkozásokon alapuló kampány, növekszik a közvélemény-kutatások befolyása. Ezeknek a folyamatoknak egyik legkárosabb következménye az lehet, hogy az értelmiség elfordul a politikától, hátat fordít a közéletnek; ráhagyja a politikát a profi politikusokra. Ez a tendencia hosszútávon veszélybe sodorhatja a demokráciát is.

A magyarországi médiahelyzet

Demokráciákban a társadalom tagja, az állampolgár szavazata legitimálja a hatalmat. A társadalom tagjai határozzák meg azt is, elfogadják-e a média szereplőit, akik rendszerint a teljes társadalom nevében lépnek fel a hatalommal szemben, véleményükkel hatást gyakorolva a társadalom nagy részére. Mivel az újságok és a tévéműsorok a társalgás napi témáinak többségét is meghatározzák, és irányítják a közvéleményt, a médiumok alakítják is a társadalmi kapcsolatokat, illetve cselekedeteket. A kérdés csak az: rendelkezik-e a mai Magyarország „médiaértelmisége” legitimitással erre a befolyásra. A válasz: nem rendelkezik, hacsak ezen elit saját maga által történő kinevezését nem tekintjük legitimációnak. Hiszen - mint köztudomású - a rendszerváltozáskor az eliticsere elmaradt. 1990 után létrejött a sajtószabadság, ami azonban nem párosult a sajtó kiegyensúlyozottságával sem az írott, sem az elektronikus

médiumok tekintetében. Ennek már csak azért is különös jelentősége van, mert Magyarországon még az európai átlaghoz képest is többet néznek televíziót az emberek, és nagyobb arányban tekintik legfontosabb információs forrásuknak. A tévézési szokások alakulásában nagy szerepet játszott a csatornaválaszték bővülése, a tematikus csatornák megjelenése és a jobb minőségű készülékek elterjedése.

A televízió-nézéssel töltött idő Magyarországon 2002-ben*

	Január	Február
Teljes népesség	292	280
18-49 évesek	273	258
Diplomások	273	264

*naponta, percben
forrás: AGB

A Szonda Ipsos reprezentatív felmérése arról, hogy a 18 éven felüliek mit tekintenek elsődleges információ-forrásuknak (2001. augusztus):

Elsődleges információforrás	Százalékban kifejezve
TV	74
Rádió	9
Napilap	9
Hetilap	3
Internet	1

A sajtószabadság tehát, amennyiben azt nem a piaci törvényeknek a médiára való rátelepedéseként, hanem a vélemények szabadságaként értelmezzük, maradéktalanul érvényesül: bárki bármit leírhat, elmondhat, ami egyértelműen nem törvénytelen. Sokan azonban a szabadságot szabadosságként fogják fel, így számos médium ad helyt olyan hangoknak, melyek a társadalmi ellentétek elmélyítését, a közerkölcs további züllését szolgálják, vagy ami még veszélyesebb: folyamatosan csúsztatnak.

Jogi szabályozás

A magyarországi televíziók tevékenységének az 1996-ban nagy többséggel elfogadott médiatörvény szab némi gátat.

A médiatörvény az alapelvek között szögezi le, hogy a Magyar Köztársaságban szabadon gyakorolható a műsorszolgáltatás. A műsorszolgáltató önállóan határozza meg a tartalmat, és azért felelősséggel tartozik. Ugyanakkor köteles tiszteletben tartani az alkotmányos rendet, tevékenysége nem sértheti az emberi jogokat, és nem lehet alkalmas személyek, nemek, népek, nemzetek, nemzeti, etnikai, nyelvi és más kisebbségek, továbbá valamely egyház vagy vallási csoport elleni gyűlölet keltésére. A műsorszolgáltatás nem irányulhat semmilyen kisebbség, sem bármely többség nyílt vagy burkolt megsértésére, kirekesztésére, annak faji szempontokon alapuló bemutatására, elítélésére. A törvény a tájékoztatás legfontosabb alapelvei között említi azt is, hogy a közérdeklődésre számot tartó hazai és külföldi eseményekről, vitatott kérdésekről a tájékoztatásnak sokoldalúnak, tényszerűnek, időszerűnek, tárgyilagosnak és kiegyensúlyozottnak kell lennie. A műsorszámok összessége, illetőleg ezek bármely tartalom vagy műfaj szerinti csoportja nem állhat párt vagy politikai mozgalom, illetve ezek nézeteinek szolgálatában. (Az 1996. évi I. törvény rendelkezései a rádiózásról és a televíziózásról 3. § (1)-(3), ill. 4. §)

Az Országos Rádió és Televízió Testület (a továbbiakban ORTT) a médiatörvény értelmében felügyeli a műsorsugárzási frekvenciákat, mint nemzeti vagyont, és műsorszolgáltatási szerződést köt a pályázati feltételeknek megfelelő szolgáltatókkal. A szerződés – a tematikus csatornákat kivéve – tartalmaz kivételeket közszolgálati feladatok ellátásáról. A közszolgálati műsorokat sugárzó szolgáltatók műsorszolgáltatási díját elengedik. Ennek megfelelően ellenőrzi a műsorszolgáltatók tevékenységét. A médiatörvényben rögzített műsorszolgáltatási előírások be nem tartása esetén az ORTT eljárást kezdeményez. Az ORTT ezen kívül Panaszbizottságot állít fel, amelynek tevékenységét a médiatörvény 47-51. paragrafusai szabályozza.

A médiatörvény hibái ellenére alkalmas lehetne a televíziók megfelelő ellenőrzésére, ha az ORTT következetesen élne jogosítványával, és a törvényt szigorúan betartatná.

Egyoldalú országosan fogható kereskedelmi televíziók

Jelenleg Magyarország lakosságának döntő többsége az országosan fogható kereskedelmi televíziókból, az RTL Klubból és a Tv2-ből tájékozódik, s ez óriási felelősséget ró ezekre a csatornákra.

A televízió-csatornák nézettsége 2002. januártól ápriliséig, főműsoridőben, a teljes lakosság körében

	Január	Február	Március	Április
M1	12,2%	11,8%	12,5%	14,8%
RTL Klub	40%	40,8%	41,3%	39,1%
Tv2	30,8%	30,5%	28,2%	27,3%
ATV	1,7%	2,1%	2%	3,1%
Duna	1,1%	1,1%	1,3%	1,4%
M2	1,4%	1,5%	1,5%	1,7%
Satelit	0,7%	0,7%	0,9%	0,9%

Forrás: AGB

Köztudomású, hogy a kereskedelmi csatornák szerte a világon nézőszámuk maximalizálását, és minél nagyobb profit elérését tartják szem előtt elsősorban. Csak annyi híradást, közszolgálati műsort sugároznak, amennyit a törvény előír, vagyis amennyi az adó sugárzási engedélyének megtartásához feltétlenül szükséges. A probléma nem is ebből adódik, hanem abból, hogy ezek egyáltalán nem felelnek meg a közszolgálatosság követelményeinek: a tv2 és az RTL Klub hírműsorai és politikai háttérműsorai rendszeresen nem tárgyilagosak, nem sokoldalúak. Ezt támasztja alá a Kontroll Csoportnak a közelmúltban megjelent, tudományos igényű elemzése.

Részletek a Kontroll Csoport elemzéseiből

A Kontroll Csoport részletes összeállítást közöl a tv2 – közszolgálatinak titulált – Napló című műsorának telefonos közvélemény-kutatásairól, amelyeket több héten át figyeltek a csoport tagjai. Az aktuális riporthoz kapcsolódó eldöntendő kérdések témája

és megközelítése alapján megállapították: a felmérés az esetek többségében hangulatkeltő, és politikailag eleve elfogult. A kérdések háromnegyed része belpolitikai vonatkozású, és soha nem az – akkori – ellenzékre, hanem az Orbán-kormány munkájára, a minisztériumok működésére vonatkozik. Ez még nem is lenne baj, de a megközelítés előjele általában negatív, s csak igen kicsiny hányada mondható semlegesnek. Az összesített szavazatok száma pedig minden esetben negatíve érinti az Orbán-kormány munkáját, alkalmatlanságát bizonyítja. A műsor közszolgálati jellege mindezek alapján legalábbis megkérdőjelezhető.

A Csoport külön figyelmet szentelt a tv2 műsoraiban két hétig fő hírként kezelt dolomit-ügynek, melynek főszereplője Orbán Győző kőbányatulajdonos-vállalkozó volt. A tv2 célja – legalábbis a felmérések ezt tükrözik – az volt, hogy lehetőleg minél többször hangozzék el az „Orbán” név e kétes, ám kérdéses hitelű ügyben.

A Kontroll Csoport által vizsgált 10 nap során a tv2 és az RTL Klub sokkal nagyobb arányban élt manipulációs eszközökkel hírműsoraiban, mint az M1. A kereskedelmi csatornák által elkövetett csúsztatások, hírmagyarázatok, témaválasztások és kommentárok tendenciózan a volt kormánypártokat érintették negatívan.

Az ellenzék mindhárom országosan fogható televízióban ritkábban szerepelt, mint a kormánypártok, de amikor megjelent, pozitív, kezdeményező, támadó, a társadalomért aggódó szerepben. Minden adón saját hanggal (nem „alámondott” szöveggel), megszólalási, és szükség esetén védekezési lehetőséggel tűnt fel.

A kormánypártokhoz különbözőképpen viszonyultak a televíziók. A közszolgálati M1 nagy terjedelemben biztosította, hogy a kormánypártok törvény adta kötelezettségeiknek megfelelően eljuttassák a közérdekű információkat a polgárokhoz. A tv2 és az RTL Klub azonban általában nem adta meg ezt a lehetőséget a kormánynak.

A hírek konferálása a volt kormánypártok szemszögéből:

	Semleges	Kedvező	Kedvezőtlen
M1	93%	7%	0%
Tv2	27%	0%	73%
RTL Klub	50%	1%	49%

Milyen pozícióban szerepelt a vizsgálat ideje alatt az akkori kormány és ellenzék?

	m1	tv2	RTL-Klub
Az Orbán-kormány cselekvési pozícióban	70%	8%	14%
Az Orbán-kormány védekezési pozícióban	20%	57%	56%

(A százalékos adatok az időarányra vonatkoznak.)

	m1	tv2	RTL-Klub
Az ellenzék cselekvési pozícióban	15%	47%	39%
Az ellenzék védekezési pozícióban	60%	44%	7%

A kiegyensúlyozatlan írott sajtó

Az írott média területén mind a jogi, mind az erkölcsi szabályrendszerben hiányosságok és fogyatékoságok találhatók. Az erkölcsi szabályok különösen labilis alapokon nyugszanak, mivel a rendszerváltozáskor nem került sor a pártállami média felszámolására. Az MSZMP központjában megszervezték a pártlapok nyugati cégeknek történő eladását, így bebetonozták a régi, hithű kommunista szerkesztőket, újságírókat. Többek között ennek köszönhető, hogy a sajtópiacon talán még nagyobb aránytalanság tapasztalható, mint az elektronikus médiumok területén. A politikai napilapok tekintetében például a következő a helyzet: a „balliberális” oldal elkötelezettje a Népszabadság, a Népszava, a Magyar Hírlap, a Metro, a megyei napilapok szinte kivétel nélkül, míg a polgári pártoknak maradt a Magyar Nemzet.

A jogi normákat a Kádár-rendszer mára már elavult, 1986-os sajtótörvénye határozza meg. Az írott sajtó területén nincs az ORTT-hez hasonló, a törvényt betartató intézmény, így semmilyen hivatalos szerv nem gyakorol ellenőrzést a lapok felett.

Mindezek miatt az egyensúly létrehozása érdekében pozitív diszkriminációra lenne szükség a médiában, hogy lehetővé váljék a demokratikus tájékoztatás alapelveinek, a nézetek sokszínűségének megvalósulása. Ez az egyedüli módja annak, hogy a hatalmas balliberális túlsúly eltűnjék, és egyensúly alakuljon ki mind az elektronikus, mind pedig az írott sajtóban.

Monopolhelyzetben a balliberális média?

A Kontroll Csoport vizsgálatai arról tanúskodnak, hogy a médiában balliberális túlsúly érvényesül. Természetesen nem arról van szó, hogy bizonyos véleménycsoportok monopolhelyzetbe kerültek, mindössze arról, hogy a politikai nyilvánosságon belüli erőviszonyok aránytalanok. A balliberális média nincsen monopolhelyzetben, hiszen ez azt jelentené, hogy a másik oldal szóhoz sem juthat, nem jelenhetnének meg konzervatív lapok, televíziók, nyilvánosan nem hangozhatnának el „jobboldali vélemények”. Monopólium volt viszont 1989-ben, ekkor kellett volna egyenlő esélyeket biztosítani a „politikai verseny”, és a média piacán. A kommunista rezsim rendszerváltozást helyeslő csoportjainak egy része ésszerű okokból fel is adta a politikai hatalom monopóliumát, és politikai hegemóniára törekedett. A hegemónia elve már megengedi a többpártrendszert, a szabad szervezkedést – így a szabad lap- és tévéalapítást is -, de a hatalom, és az erőforrások birtoklásában meghatározó szerepet takar.

Az is kétségtelen azonban, hogy az erőforrások egyenlőtlen elosztása nem ütközött komoly ellenállásba a konzervatív erők részéről, hiszen a jobboldali magyar tőke igen gyenge volt 1990-ben, így ha akart sem tudott volna részt venni a sajtó privatizációjában, és most sem képes arra, hogy tisztán piaci alapon olyan írott és elektronikus sajtót finanszírozzon, amely felveszi a versenyt a nyugati tőkével segített baloldali médiával. Ezért a pozitív diszkrimináció elvének bírálói gyakran hangoztatják, hogy „a legjobb szabályozó maga a piac”, mivel tudják: kizárólag a piaci elvet követve, kormányzati beavatkozás nélkül a jobboldal nem képes versenyre.

Ma az M1 az egyetlen olyan televízió, amely hitelesen közvetíti a polgári pártok véleményét. Ha a közszolgálati televízióban is „baloldali átrendeződés” következik be a közeljövőben, a jobboldal pártjai televízió nélkül maradnak.

A 2002-es választás és a kereskedelmi televíziók

Mint már említettük, a médiumoknak nem áll módjukban Orbán Viktort, vagy Medgyessy Pétert megválasztani, a választások kimenetelét azonban adott esetben döntően befolyásolni tudják. A 2002-es választás rendkívül szoros versenyt hozott a pártok között, ezért megállapíthatjuk, hogy minden apróságnak jelentősége volt a végkifejletre. Ha nem állt volna az együttesen 70 százalékos nézettséggel rendelkező két országosan fogható kereskedelmi televízió az MSZP-SZDSZ pártszövetség szolgálatában az Orbán-kormány négy esztendeje alatt végig, nagy valószínűséggel a Fidesz-MDF összefogás kormányozhatná az országot még ma is.

Bibliográfia

Média, a Kontroll Csoport jelentései. Kairosz Kiadó, Bp., 2002

Hámori Ádám: A Nemzeti Sajtótestület létrehozásáról. Jobboldali Ifjúsági Közösség, 2002

www.ortt.hu - Az ORTT hivatalos honlapja

Kvassay Krisztina: Kiegyensúlyozatlan médiahelyzet Magyarországon. In: Jobbik Hírlevél, 2001 ősz

Média és politika. Médiamix, 2001.